

**Наставном и научном већу
Филозофског факултета
Београд**

Изабрани одлуком Наставног и научног већа Филозофског факултета у Београду у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације **„Политичка делатност Милована Ђиласа (1944-1954)**, кандидата Александра В. Милетића, слободни смо да поденесемо следећи

Р Е Ф Е Р А Т

Основни подаци о кандидату

Александар В. Милетић је рођен у Алексинцу 1982. године. Основну школу и гимназију завршио у родном граду. Студије историје уписао је и окончао на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, са просечном оценом 8,00. Паралелно са студијама историје похађао је и студије права на Правном факултету Универзитета у Нишу. Докторске студије историје уписао је 2008. на Филозофском факултету у Београду, на катедри за историју Југославије, које је завршио са просечном оценом 9,77. Ширу област његовог интересовања обухвата период историје Југославије у Хладном рату (1945-1991), као и историјат српске комунистичке партије и српских комуниста и њихово место и улогу у историји југословенске комунистичке партије и државе. Ужа област истраживања везана је за идеолошка и политичка струјања у социјалистичкој Југославији, дипломатску и спољнополитичку историју југословенске државе у хладноратовском периоду, политичке, идеолошке и интелектуалне дисиденте и политичке биографије личности у новијој српској историји. Тренутна стручна преокупација колеге Милетића превасходно је везана за истраживање личности и дела Милована Ђиласа, у ужем смислу његова политичка активност. То је и тема његове докторске дисертације, под насловом *Политичка делатност Милована Ђиласа (1944-1954)*.

Интересовање за прошлост Александра Милетића је исказивао од најранијих дана. Учествовао на више пројеката археолошких истраживања са Младим истраживачима Србије: Археолошка истраживања долине Тамнаве, Уб, 1995; Јавор, 1996; Караташ, 1997. Био је полазник Истраживачке станице Петница на програмима

археологије 1998-2000. и историје 2000-2001. Сарађивао на пројектима истраживања прошлости завичаја. Био је члан редакцијског одбора годишњака за мултидисциплинарна истраживања завичаја "Трагања" у периоду 1998-1999. године. Током докторских студија учествовао је на више стручних и научних конференција у земљи и иностранству: четири пута на мултидисциплинарним међународним научним конференцијама посвећеним науци и савременом универзитету, одржаних у Нишу (2012, 2013, 2014. и 2016), међународном научном скупу о личности и делу Милована Ђиласа, одржаном у Никшићу 2012, међународној научној конференцији из области архивистике и архивског истраживања, одржаној у Букурешту 2012, међународној научној конференцији "Десничини сусрети", одржаној 2013. у Задру, међународном научно-стручном скупу посвећеном историји медицине и народног здравља, 2013. у Зајечару. До сада је објавио 16 научних радова у домаћим и страним часописима и зборницима радова и већи број приказа. Тренутно је у припреми неколико радова и рад на једној монографији.

Колкега Милетић је предавао историју у Алексиначкој гимназији 2008-2009. године. На Институту за новију историју Србије запослен је од 2011. године, а тренутно је у звању истраживач-сарадник. Живи и ради у Београду.

Своје прве радове Александар Милетић је објавио у средњој школи. У питању су два рада везана за археолошку област, а посвећена су темама из прошлости Алексинца и околине. Наслови тих радова су "Царски друм" (Трагања, 1, Часопис за мултидисциплинарна истраживања, Алексинац 1998, стр. 47-50), и "Локалитет Зиндан" (Трагања, 2, Часопис за мултидисциплинарна истраживања, Алексинац 1999, стр. 51-52), и представљају почетне научне кораке кандидата. На тему историје Алексинца аутор је касније објавио још два рада, "Историја Алексинца – упоредна хронологија догађаја" (Трагања 13/10, Часопис за мултидисциплинарна истраживања, Алексинац 2010, стр. 26-32) и "Алексиначко Поморавље у XIX веку (1833-1878)" (Капија Поморавља, Тематски зборник радова, Варварин 2012, стр. 229-244). Потоњи рад представља ауторов покушај сажимања важног периода у историји алексиначког дела Југоисточне Србије у годинама које су обележиле период кнежевине од припајања нахија до српско-турских ратова и добијања независности земље. Рад је заснован на богатој архивској грађи и одговарајућој литератури и представља први ауторов самостални истраживачки рад урађен по стандардима методологије историјске науке.

Другу групу научних прилога колеге Милетића чине радови чије су теме везане за различите проблеме и периоде из историје Комунистичке партије Југославије. Први

текст на ову тему кандидат је објавио у форми предговора за књигу сећања голооточанина Јосипа Ерцеговића, *Голгота Голи оток*, (Ниш, 2007) која нуди ретко и важно сведочанство бившег официра УДБ-е и службеника југословенског конзулата у Будимпешти. Други кандидатов рад везан је за проблематику дисидентства у савременој српској историографији и објављен је под насловом "Дисидентство као истраживачка тема у савременој српској историографији", (*Хуманизација универзитета*, Зборник радова са друге међународне научне конференције "Наука и Савремени универзитет", Ниш 2013, стр. 464-474). У овом раду извршена је кратка анализа одређења појма дисидентства као истраживачке теме у савременој светској и домаћој научној литератури, као и проблеми са којима се истраживачи у том смислу суочавају. У раду посвећеном улози КПЈ у догађајима од 27. марта 1941 ("Комунистичка партија Југославије и догађаји од 27. марта 1941", у *Срби и рат у Југославији 1941*, Историја и географија, Зборник радова, Београд 2014, стр. 241-261), аутор је извршио анализу објективног утицаја и учешћа КПЈ у двадесетседмартовским дешавањима, као и каснију "употребу" ове теме у политици југословенских комуниста. Рад под насловом "Допринос Гојка Николиша настанку и развоју медицине у социјалистичкој Југославији" (*Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура*, Зборник радова са научног скупа, Зајечар 2014, стр. 125-132), представља анализу стручног ангажовања лекара и генерала Гојка Николиша у области развоја здравства у послератној Југославији. Рад који обрађује односе југословенске и румунске партије у хладноратовском периоду кроз преглед српских архивских фондова везаних за ову тему представљен је у виду реферата на међународној научној конференцији из области архивистике и архивског истраживања одржаној у Букурешту 2012. године (*Relations between the Yugoslav and Romanian Communists in the Cold War. The Review of Archival Records, Archives eview, Bukurest 2012*, 183-200). Колега Милетић се са успехом огледао и у приређивању архивске грађе. У питању су стенографске белешке разговора британских лабуриста са Јосипом Брозом Титом, током њихове посете Југославији 1950 (Пријем делегације британских лабуриста код маршала Тита у оквиру њихове прве посете Југославији, 1950. године, *Токови историје*, 1, 2011, 137-146).

Трећа група радова посвећена је политичкој делатности Милована Ђиласа. Први текст из ове тематике који је колега Милетић објавио односи се на анализу спољнополитичке активности Милована Ђиласа у периоду од 1944. до 1953. У овом истраживању кандидат је извршио сажети преглед најважнијих догађаја из спољне

политике у којима је Милован Ђилас имао учешћа: мисија НОВЈ у СССР-у 1944. и сусрети са Стаљином, оснивачки конгрес Информбироа 1947, разговори југословенске делегације код Стаљина 1948, учешће на заседањима ОУН, 1949. и 1951, преговори око наоружања у Паризу и Лондону 1951. и Рангунска конференција азијских социјалистичких партија 1953. Рад носи наслов "Спољнополитичка делатност Милована Ђиласа 1944-1953" (Тематски зборник *Југословенска дипломатија 1945-1961*, Београд 2012, стр. 291-312). Следећи рад, под називом "Милован Ђилас и Јосип Броз Тито. Од сарадње до сукоба" (Трибина: истраживања младих сарадника ИНИС-а, бр. 1, Београд 2013, стр. 183-200), представља преглед политичких односа Милована Ђиласа и Јосипа Броза Тита од 1937. до 1954. и покушај утврђивања основних елемената њихове сарадње и узрока каснијих неспоразума и финалног разлаза. Веома комплексно и важно питање улоге Милована Ђиласа у послератном међурепубличком разграничењу између Србије и Хрватске аутор је обрадио у раду под насловом "Милован Ђилас и питање разграничења између Србије и Хрватске 1945", (Тематском зборнику радова *Историја и географија, сусрети и прожимања*, Београд 2014, стр. 241-261). Рад "Милован Ђилас на власти. Пут ка дисидентству", (*Личност и дело Милована Ђиласа*, Зборник радова са међународног научног скупа, Никшић 2014, стр. 85-92) доноси синтезу критичке делатности Милована Ђиласа у периоду док је био на власти. Тему везану за научну и публицистичку продукцију о Миловану Ђилас, као и за корпус дела Милована Ђиласа, кандидат је објавио као самосталан истраживачки рад 2014. под насловом "Кратак преглед 'Ђиласологије'. Прилог изучавању биографије једне историјске личности" (Тематском зборнику радова са 3. међународног научног скупа Наука и савремени универзитет, Ниш 2013, стр. 231-247). Односе Милована Ђиласа и скандинавских социјалиста у периоду од 1952. до 1953. колега Милетић је сагледао на темељу необјављених архивских извора и изнео потпуно нове, до сада непознате, чињенице у политичкој биографији Милована Ђиласа. Рад је објављен на енглеском језику под насловом "Unrealized Nordic Dream", *Milovan Đilas and the Scandinavian Socialists* (*Токови историје*, 3, 2015, стр. 89-104). Рад "Између два конгреса. Политички ставови Милована Ђиласа (1948-1952)" (Трибина: истраживања младих сарадника ИНИС-а, бр. 2, Београд 2016, стр. 71-114) приказује основни ток политичке еволуције и идеолошко-политичког "прелома" Милована Ђилас у годинама између Петог и Шестог партијског конгреса. На основу расположиве грађе и одговарајуће литературе, изложени су основни елементи узрока и контекста политичке конверзије Милована Ђиласа у

времену пре пада са власти, који представља кључни период за разумевање Ђиласове касније политичке биографије.

Предмет и циљ докторске дисертације

Нове теме, питања и проблеми један су од показатеља сазревања научне историографије у Србији. Међу тематски новим интересовањима историчара, не тако честим у ранијем периоду, важно место заузимају истраживања посвећена политичкој, идеолошкој, војној, привредној, културној делатности истакнутих историјских личности. Посебно су после пада комунизма постала актуелна истраживања посвећена сагледавању историјске улоге политичких дисидената. То је и основни предмет докторске дисертације колеге Александра Милетића „Политичка делатност Милована Ђиласа 1944-1954“.

О Миловану Ђиласу и његовом политичком учинку је и до сада писано, али су изостала темељна и целовита историографска истраживања неопходна да би била сагледана политичка делатност те важне историјске личности и био дат поуздан и на изворима утемељен одговор на питање каква је улога и колико учинак М. Ђиласа у првим годинама функционисања власти успостављене у рату и револуцији (1944-1954). Потрага за целовитом сликом о историјској улози М. Ђиласа основни је предмет истраживања која је са успехом обавио колега Милетић. Како се око укупне историјске улоге М. Ђиласа сплело мноштво догађаја, контроверзних тумачења, стереотипа, паушалних оцена, накнадних конструкција, различитих идеолошких вредновања, разрешење тих контроверзи и дилема такође представља предмет кандидатових истраживања. У посматраном периоду, оивиченом годинама 1944-1954, Милован Ђилас је био једна од најзначајнијих личности како у комунистичкој партији тако и у југословенској држави. Активно је учествовао у уобличавању идеологије, институционализацији агитације и пропаганде, постављању нове просветне и културне политике. Био је члан важних државних и партијских комисија и тим ангажманом знатно доприносио успеху спољнополитичких мисија и спољнополитичком позиционирању нове Југославије. Током политичке каријере М. Ђилас се сусретао са кључним личностима епохе. Играо је важну улогу у одбрани револуције, обрачуна са остацима старог система власти, изградњи новог друштва, сукобу Југославије и социјалистичких земаља, процесу дестаљинизације, супротстављању бирократизацији и друштвеним девијацијама, подстицању друштвених реформи, унутрашње-

политичком животу. Иза сваке од наведених активности налази се много истраживачких питања на које је требало дати поуздане одговоре. Тај широки тематски круг питања и на истраживањима засновани одговори, чинили су основни предмет докторске дисертације колеге Александра Милетића.

Колега Милетић је пред себе поставио ни мало лако остварив циљ – да истражи целокупну политичку и идеолошку делатност Милована Ђиласа у првој послератној деценији, од ступања на власт 1944. године, до силаска са власти 1954. године. Међутим, поред наведеног, кандидат је приказао поднебље, младост и сазревање револуционара М. Ђиласа. Пажњу је посветио Ђиласовој улози у Другом светском рату. Посебно је обрадио његов ангажман на одбрани револуције. Један од циљева кандидата је био да покаже историјски учинак М. Ђиласа у одбрани независности југословенске државе – посебно изузетно сложене и турбулентне односе са Истоком и Западом. Један од циљева овог истраживања је било и утврђивање појаве и бујања сумњи у садржаје револуције и утврђивање облика путем којих је Ђилас износио критику југословенске власти. Међу успешно оствареним циљевима докторске дисертације колеге Милетића било је и утврђивање односа које је Ђилас имао са КПЈ, југословенском државом и Јосипом Брозом Титом

При изради докторске дисертације превасходно је коришћена необјављена архивска грађа похрањена у Архиву Југославије, Архиву Србије, Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије, Војном архиву, и Историјском архиву града Београда. У питању је више десетина грамадних архивских фондова и збирки, садржајно богатих, тематски разноврсних и драгоцених за разумевање не само политичке делатности М. Ђиласа већ и времена у коме је деловао, личности које су га окруживале и са којима се сретао, убеђења која је имао и критике схватања са којима се разишао.

Са архивском грађом прожимају се на страницама докторске дисертације колеге Милетића бројни објављени извори (документи централних органа партије и државе, стенографске белешке, записници, грађа о спољној политици...). У питању је 57 томова разноврсне грађе везане за преломнице како историје југословенске државе тако и за самог Ђиласа. Од посебне важности за сагледавање политичке делатности били су садржаји мемоара, дневника и белешки како оних које је исписивао М. Ђилас, тако и његових савременика, сабораца, саговорника. Посебан сазнајни извор представљали су интервјуи које је Ђилас давао у времену у коме је био на власти, али и касније. У питању је 21 мемоарски извор, 22 дела М. Ђиласа објављена у земљи и 103 у

иностранству. Тај изворни материјал је био од посебне вредности за писање докторске дисертације и у њему се налази „кључ“ за разумевање сложене политичке и интелектуалне личности М. Ђиласа. У том контексту колега Милетић је до мноштва сазнања досегао темељним упознавањем са садржајима дневне штампе и периодике (35 наслова). Консултована је и доступна историографска, правна и политиколошка литература, књижевна проза, публицистика (201 наслов), која је омогућила кандидату да разуме историјски контекст у коме је Ђилас стасавао, борио се и политички деловао. Важну сазнајну вредност имала је и страна литература о М. Ђиласу (20 наслова), превасходно настала у време његовог тамновања и опозиционог деловања. Поред наглашеног пропагандног садржаја, део те литературе има трајну историографску вредност. Од важности за обраду теме били су и радови објављени у научној периодици (67 наслова), као и предговори и прикази дела М. Ђиласа (13). Темелјна анализа прикупљеног изворног материјала омогућила је колеги Милетићу да у свим деловима докторске дисертације прекорачи компилативну раван и понуди садржајно богат, целовит, прецизан, нови поглед на политичку делатност Милована Ђиласа и околности у којима се она одвијала.

Основне хипотезе

Докторска дисертација колеге Милетића заснована је на више научних хипотеза које су обимна истраживања потврдила и надоградила. Међу њима је значајно место имала претпоставка да је М. Ђилас, у годинама 1944-1954, био један од четворице највиших партијских функционера социјалистичке Југославије, а касније једна од најаутентичнијих и најважнијих дисидентских фигура, не само у југословенском контексту, већ и у оквирима света подељеног Хладним ратом. Колега Милетић је, такође, изнео хипотезу да су тло са кога је потекао, друштво коме је у младости припадао и услови у којима се развијао, битно одредили политичку биографију М. Ђиласа. Претпоставка кандидата је била, а истраживања су је потврдила, да је током 30-их година XX века М. Ђилас утемељио свој револуционарни и идеолошки профил, постао део самог врха партијског вођства КПЈ и да је у рату и револуцији са већим или мањим успехом, уз критике и похвале од стране револуционарног вођства, обављао значајан део најосетљивијих дужности. Колега Милетић је претпоставио да су менталитет и револуционарни идеализам пресудно утицали на Ђиласово понашање у рату и првим послератним годинама. Још једна од хипотеза коју је ово истраживање

потврдило тиче се значајне улоге коју је Ђилас имао у процесу револуционарног освајања власти и у обрачуна са класним непријатељем и остацима старог система. Колега Милетић је с правом изнео и претпоставку да је Ђиласова улога у сфери идеологије, агитације и пропаганде, културне и просветне политике била кључна и у знатној мери одредила карактер југословенског социјализма. Подједнако важна је и хипотеза у чијој је основи убеђење да је у послератним годинама М. Ђилас играо важну улогу на међународном плану. У том контексту хипотеза колеге Милетића била је да је Ђилас играо једну од кључних улога у идеолошком везивању за СССР и у политичкој сарадњи са Првом земљом социјализма, али и у сукобу са Совјетским Савезом, идеолошкој критици совјетског типа социјализма и афирмацији југословенских револуционарних искустава. Хипотеза је кандидата да је М. Ђилас играо и подједнако важну улогу у почетном удаљавању југословенске државе од Запада, критици политичког система и политике САД и западноевропских држава, али и да је допринео упознавању југословенског државног врха и јавности са вредностима западних демократија и допринео сарадњи на том плану после сукоба из 1948. године. Међу претпоставкама на којима је почивало истраживање колеге Милетића свакако треба навести и ону која говори да је Ђиласова сумња имала упориште у револуционаром суочавању са стварношћу и разочарању које га је обузело услед сагледавања моралног труљења кадрова револуције и разарања етике некадашњег револуционарног покрета. Сумња и преиспитивање некадашњих схватања суштински је значило разилажење са партијским друговима и догодило се много раније него што је Ђилас 1954. проscribeован од званичних тела партије на власти. Међу хипотезама колеге Милетића налази се и она која говори да је Ђиласова критика југословенског социјализма почивала на сагледавању бирократизације и друштвених девијација у послератној југословенској држави и друштву. У том контексту, Ђилас је био у почетку саборац, затим противник и најзад непријатељ КПЈ, државе и Тита.

Опис садржаја докторске дисертације

Структура докторске дисертације колеге Милетић убедљиво говори о његовом темељном приступу теми. У њој, уз предговор, увод и закључак, доминирају четири громадна тематско-хронолошка поглавља насловљена „Одбрана револуције“ (стр. 31-250), „Одбрана независности“ (стр. 251-653), „Идеолошко и политичко размеђе“ (стр.

654-789) и „Саборац, противник, непријатељ“ (стр. 790-911). Унутар наведених поглавља материја је изложена у оквиру 16 већих и више мањих целина.

Предговор игра важну улогу у докторској дисертацији „Политичка делатност Милована Ђиласа (1944-1954)“. У њему се колега Милетић критички одредио према коришћеним изворима и литератури, значају теме, обављеним истраживањима, методолошком приступу њеној обради и структури рада. Посебно важним сматрамо исцрпност и критичност са којом је у тим деловима текста колега Милетић проговорио о мемоарској и дневничкој литератури, радовима самог М. Ђиласа, литератури о самом Ђиласу насталој у годинама Хладног рата на Западу и у Југославији (али не и на Истоку), историографским тенденцијама које су пратиле развој историјских процеса и на себи носиле снажан „отисак“ историјског контекста (времена и простора) у коме је та литература настајала. У питању је својеврсни критички осврт на готово све што је о Ђиласу писано који на најбољи начин „отвара тему“ ове докторске дисертације и сведочи о изузетном кандидатовом познавању грађе и литературе о М. Ђиласу.

Уводни део дисертације (стр. 1-30), реализован путем три уже тематске целине (Младост, Сазревање револуционара, Револуционар и рат), од важности је за разумевање Ђиласовог менталитета у коме је, како је сам говорио, Црна Гора увек била присутна и постојана, затим политичког и идеолошког опредељења, као и политичког и револуционарног сазревања. Кандидат је у том делу докторске дисертације „отворио“ више значајних питања везаних за утицај историјских процеса и традиције на формирање личности и колективне свести читавих нараштаја. Дао је кратку историју породице Ђилас, указао на младост одређену искуствима и егалитаризмом карактеристичним за патријархално друштво коме је припадао, одредио значај година проведених на школовању у Беранима, увидео социјалну димензију бунта који ће с временом добити јасне идеолошке и политичке оквири, указао на склоности које је М. Ђилас имао према књижевности и политици (идеологији). Студије у Београду, склоност левичарским идејама, књижевни рад, револуционарни ангажман на Београдском универзитету, илегална активност, месеци проведени у казаматима југословенске државе, године проведене у прогонству, уздицање у партијској хијерархији, рад на припреми Пете (земаљске) конференције КПЈ, интелектуално-списатељски и критичко-полемичарски рад, још су неке од тема о којима колега Милетић пише у уводу докторске дисертације. Увод засвођује анализа Ђиласовог ратног ангажмана као опуномоћеника КПЈ за Црну Гору (јул-новембар 1941), уредника „Борбе“ у Ужицу, задуженика за сређивање ситуације у Црној Гори (март –

јун 1942), већника Првог заседања АВНОЈ-а у Бихаћу, преговарача у тзв „Мартовским преговорима“, члана Врховног штаба НОВ и ПОЈ који утиче на доношење важних одлука у процесу освајања власти, шефа прве војно-дипломатске мисије НОВЈ у СССР. Добро познавање материје најдиректније је утицало на луцидност мисли колеге Милетића када је у питању оцена ране фазе Ђиласовог живота. Напомињемо да се кандидат није поводио за сензационализмом толико присутним публицистичкој литератури која настоји да вреднује и оцени Ђиласове поступке у рату, али да је прецизно регистровао, клонећи се вредносних судова, све контроверзне ситуације и тумачења везана ту значајну личност југословенске револуције

У првом поглављу докторске дисертације колеге Милетића, насловљеном „Одбрана револуције“, материја је изложена путем четири потпоглавља. У делу „Револуционарно освајање власти“ приказан је унутрашњеполитички и спољнополитички карактер Другог светског рата у Југославији (антифашистичка, ослободилачка, револуционарна димензија) и прецизно одређена улога М. Ђиласа у преузимању власти револуционарним путем. Истраживање је потврдило да је пракса револуције често одступала од прокламованог у идеолошким програмима па је тако и југословенска револуција по својој суштини у већој мери била „политичка“, него „социјална“. У том процесу одмерен је и учинак М. Ђиласа (идеолошка убеђења, начин деловања, однос према револуцији, хијерархији КПЈ, ставовима Коминтерне, оружаном рату, органима нове власти, жртвама, класном непријатељу...), уз уочавање да његов унутрашњи индивидуализам није увек могао следити „званичну линију“ и да је револуционарни идеализам код њега често попримао радикалније облике (екстремизам је посебно дошао до изражаја у првој фази рата на простору Црне Горе у 1941-1942. години). У тим деловима текста обрађене су и Ђиласове иницијативе предузимане у правцу коначног разрачунавања са класним непријатељем (тзв „лева скретања“ и „црвени терор“), које аутор не тумачи саамо као последицу „заслепљене фанатичности“ већ, пре свега, „ревности“, „посвећености“ и „оданости“ циљевима револуције. У последњој ратној години оцењен је допринос М. Ђиласа формирању свести о оригиналности југословенске револуције, легитимности револуционарне смене власти, глорификовању ослободилачке борбе као „платформе револуције“, опасностима које прете од „реакције“ као основног противника реолуције, политици „чистих рачуна“ коју је руководство НОП-а водило према влади у Лондону. У потпоглављу под насловом „Обрачун са остацима старог система“ дата је анализа обрачуна нове власти са представницима грађанског друштва и заступницима вишестраначког система, у

чему је, како показује докторска дисертација колеге Милетића, М. Ђилас имао значајну улогу. Приказани су кључни елементи радикалног раскида револуционарног субјекта са предратним политичким и друштвеним системом. Указано на суштину формирања новог социјалистичког друштвеног поретка. Презентоване су основне (суштинске) карактеристике револуционарног метода деловања нових власти и изнета својеврсна хроника обрачуна КПЈ са представницима грађанских снага (свођење политичких партија на партијско вођство, укидање вишестраначја, обликовање Народног фронта...). У том контексту, свестрано истраживање које је колега Милетић обавио и анализе политичких наступа (у партијским и државним телима и јавности), идентификовале су М. Ђиласа као једног од најгорљивијих заговорника обрачуна КПЈ са политичким представницима грађанства (посебно са М. Гролом и Д. Јовановићем), и као браниоца револуционарних тековина. Колега Милетић је у делу насловљеном „Изградња нове државе“ обрадио више питања, попут питања реформе у сфери економије (економска обнова), разумевања суштине процеса изградње нове државе и друштва и метода владавине (питање власти), разграничења између Србије и Хрватске, утемељивања нове и идеологизоване просветне и културне политике, обликовања институција (система) правде и разумевања федерализма, решавања националног питања на нов начин у односу на искуство југословенске краљевине, стварања црногорске нације и др, у којима је улога М. Ђиласа била од велике важности. Четврто потпоглавље „Партијски идеолог“ приказује Ђиласову улогу у креирању идеологије новог режима. У тим деловима дисертације кандидат је показао у којој је мери М. Ђилас, преко агитпроп-апарата, утицао на обликовање идеолошког система, дешавања у култури, просвети и науци, арбитражање у сфери стваралаштва и одређивање оквира „слободе“ у којима је појединац (интелектуалац) могао да исказује своју креативност. Са пажњом су обрађене „идејне борбе“ у којима је М. Ђилас учествовао с циљем да партијску идеологију супротстави грађанском идеализму. Веома темељно је сагледана Ђиласова јавна делатност у улога партијског идеолога и арбитра који пресуђује о бројним питањима стваралаштва, науке и просвете (идеологизација историографије; обликовање наставних предмета попут историје и филозофије; „руковођење“ просветом и културом; друштвена критика). Колега Милетић је указао и на Ђиласову идеолошку критику књижевних и научних дела и садржаја књижевних часописа (Б. Ћопић, И. Секулић, А. Вучо, Д. Недељковић и друго). Проговорио је и о залагању М. Ђиласа да партијски кадрови добију идеолошко образовање и да буду идејно утемељени у познавању марксистичке литературе. Напомињемо да је истражевање чије је резултате

колега Милетић изложио у првом поглављу докторске дисертације фактографски богато, а изнете анализе и закључци мисаони, сигурни и проверљиви.

У другом и највећем поглављу дисертације, насловљеном „Одбрана независности“, колега Милетић је с успехом обрадио спољнополитичку активност Милована Ђиласа. Унутар прва два потпоглавља пажња је посвећена односима које је југословенска држава имала са СССР-ом и земљама „народне демократије“, од идеолошког прихватања совјетских образаца и упућености на сарадњу са СССР-ом, до отвореног сукоба, идеолошког преумљења и окретања искуству аутентичне југословенске револуције. Темељно је обрађена Ђиласова улога у „приближавању“ и идеолошком и политичком „везивању“ југословенске револуционарне власти за совјетску државу и партију. Период Ђиласове јасне и позитивне „одређености“ према совјетској идеологији, политици и друштвеној пракси обухвата период омеђан годинама 1932-1948. и колега Милетић га је темељно обрадио и презентовао (од прихватања идеја лењинизма, преко „едукације“ у казаматима југословенске краљевине, стицања сопственог револуционарног искуства у илегалу и рату, потребе да поштујући совјетске идеолошке узоре после рата арбитрира у бројним областима партијског, државног и друштвеног живота). У тим деловима дисертације колега Милетић је пажљиво анализирао Ђиласове текстове, говоре и садржај наступа на партијским састанцима, државним телима и јавности, показујући његову непоколебљиву веру у совјетски систем и совјетско друштво. Политичка сарадња Југославије и СССР-а такође је темељно обрађена, од борбе за међународно признање југословенске државе, преко афирмације нове Југославије, контаката остварених са совјетским руководиоцима у оквиру прве посете СССР-у у својству шефа војне мисије, до неспоразума и каснијег разилажења. Комбиновањем Ђиласових исказа и архивске документације, А. Милетић је досегао до прецизније слике о активностима М. Ђиласа од оне која је до сада постојала у историографији. Важну саставницу тог дела текста представља и сагледавање односа који је М. Ђилас имао према Ј. Висарјоновичу Стаљину и његовом култу личности пре првог сусрета, неспоразумима који су обележили његове разговоре са вођом комуниста читавог света, резултатима Ђиласових боравака у СССР-у и другим социјалистичким земљама, слеђењу совјетске спољне политике (наступи у ОУН, однос према Маршаловом плану, оснивање Информационог бироа), односима које је успоставио са комунистичким функционерима у СССР-у и другим земљама. Са истом пажњом колега Милетић је презентовао узроке и поводе „удаљавања“ Југославије од СССР-а и држава „социјалистичког лагера“, а КПЈ од СКП

(б) и других комунистичких партија. У том контексту, на расположивим изворима, прецизно је одредио улогу М. Ђиласа у догађајима који су означили избијање и заоштравање југословенско-совјетског сукоба, обликовање непомирљивих идеолошких позиција према стаљинизму, сумњама и подозрењима које су пратиле почетак сукоба, зачињању процеса дестаљинизације и афирмације искустава југословенске револуције. Анализе кандидата су исцрпне и добро документоване, а реконструкција догађаја прецизна. На својствен начин ти делови докторске дисертације колеге Милетића представљају хронику идеолошког и политичког сукоба Југославије и СССР-а уклопљену у оквире Хладног рата, с истицањем улоге појединца у историјским збивањима. Унутар истог поглавља две уже целине су посвећене улози коју је М. Ђилас имао у односима са Западом. У првој од њих обрађено је југословенско почетно идеолошко и политичко дистанцирање, а онда и потпуно удаљавање од Запада. Истраживање је показало да је у том процесу политички систем и политика Запада била изложена бескомпромисној критици Милована Ђиласа и КПЈ (негирање свих вредности и аспеката парламентарног и плуралистичког живота). Ђиласово „критичко сагледавање“ система власти и политике демократског парламентаризма, у почетку је било искључиво. свдећи се на његово сагледавање као непријатељског система (политичког, друштвеног и економског), да би с протоком времена и заоштравањем односа са СССР-ом прерасло у трагање за начинима како се приближити том истом Западу. Посебну „осетљивост“ М. Ђилас је у почетку исказивао према „социјалдемократским теоријама“, да би касније и сам постао њихов поклоник. У складу са тим колега Милетић је посебно обрадио Ђиласову теоријску „критику система“ и његову подједнако „оштру“ критику политичке праксе Запада („критика политике“). Ђиласово преиспитивање сопствених убеђења, „до јуче“ најчвршћа уверења водлио је, како показује истраживање колеге Милетића, успостављању политичке сарадње са Западом, у којој је Ђилас опет предњачио. У том контексту обрађена је и улога коју је М. Ђилас имао у контактима са западноевропском левицом, али и његов политички ангажман у преговорима са Западом око наоружања Југославије. Процес упознавања Запада пратило је преиспитивање убеђења и сарадња са политичарима различитих идеолошких и политичких убеђења. Колега Милетић је са пажњом обрадио и однос политичких представника Запада према М. Ђиласу који се умногоме разликовао од оног који су према њему имали Совјети. Напомињемо да ово поглавље представља посебну „књигу“ унутар дисертације колеге Милетића.

У трећем поглављу дисертације, насловљеном „Идеолошка и политичка размеђа“, колега Милетић је изнова преиспитао узроке, околности и природу Ћиласове критике власти и успостављеног политичког система, разилажења са владајућом политиком и „одласка“ са власти. У складу са тим свестрано је сагледао сумње које су се код Ћиласа јављале веома рано, а које су биле последица суочавања револуционарних идеала и етике са свакодневицом живота (судар прокламованог и стварног). Ћиласов етички однос према стварности живота у Југославији обрађен је с посебном пажњом. Истраживање је омогућило да веома прецизно буду уочене разлике које су постојале између прокламоване и од Ћиласа још у илегалном периоду живота прихваћене „револуционарне етике“ и постреволуционарне стварности која је изобличавала најчвршћа убеђења револуционара. Подједнака пажња посвећена је и Ћиласовој раној и каснијој критици бирократије и бирократизације, друштвених девијација, аномалија које су проистицале из организације друштвених односа и слабости субјективне природе, привилегија, анатомије нагриженог револуционарног морала, што је све омогућило „прелом“ у његовим схватањима током периода јануар - децембар 1949. године (од другог до трећег Пленума ЦК КПЈ, вероватно у лето 1949. године). Сукоб са Информационим бироом захтевао је додатни напор на доказивању идеолошко-политичке исправности југословенског пута у социјализам и афирмацији моралних вредности југословенске револуције, док је процес снажења бирократско-централистичког карактера власти, који је омогућавао отпор стаљинизму, тих година доведен до кулминације. Тај сукоб, присутан на свим нивоима друштвеног живота, одвијао се и код Ћиласа и пресудно је одредио његов учињени избор (критички однос према друштвеној стварности и власти) и судбину (отпадник од власти). Свест да није више могуће радити по старом нагонила је М. Ћиласа да трага за новим решењима, супротним постојећој пракси која је догматски „оковала мисли“ и гушила сваку иницијативу која је тежила преображају друштва. Одбацивање тенденције да административни апарат намеће целокупном друштву „идеолошки монопол“ и тиме тежи нарушавању принципа социјалистичке демократије водило је М. Ћиласа у директан сукоб са партијском номенклатуром неспремном да се одректне стечених привилегија. Рукопис докторске дисертације колеге Милетића, из тог угла посматран, представља успели покушај представљања ширих околности (југословенских и унутар комунистичког покрета) унутар којих је изнедрена критика совјетске стварности, бирократског модела социјализма, стаљинизације партијског врха као вида одупирања истом том стаљинизму. Тада је, како показује ово истраживање, отпочела нова

Ћиласова политичка делатност која ће добити видљиве размере тек неколико година касније. Сагледавањем тог сложеног процеса који је водио од одбацивања старих уверења, до формирања нових погледа испуњених многостраним променама коју су исказивала „нова схватања“, колега Милетић је одговорио и на сложено питање о узроцима, контексту и упоришту идеолошког преумљења.

Поглавље „Саборац, противник, непријатељ“ засвођује докторску дисертацију колеге Милетића. У тим деловима рада подробно је анализиран слојевит однос М. Ћиласа према КПЈ, држави и Јосипу Брозџу Титу. На тај начин додатно је сагледан однос који је постојао у партијском и државном врху и скренута пажња на структуру власти и улогу партијског вође. Колега Милетић је јасно показао у којој је мери Ћиласова критика југословенске стварности погађала суштину функционисања политичке власти, разоткривала стаљинистичко биће КПЈ, скретала пажњу на „толерисане“ девијације у државном систему које су поништавале природу југословенске револуције, говорило о нарушеној скали моралних вредности југословенског партијског вођства. Кандидат је анализирао узроке и последице сукоба, различите приступе власти (идеализам М. Ћиласа није напуштао) које су имале упориште у менталитету, познавању идеологије, моралу. Показало се да у погледима КПЈ, југословенске државе и самог Тита, Ћиласов брзо „пређени пут“ од уважаваног „саборца“, преко идеолошког „противника“, до „непријатеља са којим се треба бескомпромисно обрачунати, није био формалан, већ суштински.

Постигнути резултати и научни допринос

Тема докторске дисертације колеге Милетића „Политичка делатност Милована Ћиласа 1944-1954“ од изузетне је важности не само за разумевање судбине појединца укљученог, а затим супротстављеног комунистичкој власти, већ за боље поимање кључних процеса и идејних струјања у југословенском социјализму. Њеној успелој обради најдиректније је допринело широко спроведено истраживање колеге Милетића које је резултирало сагледавањем бише равни ангажмана М. Ћиласа – идеолошке, политичке, културне, друштвене. Како се ради о једном од најзначајнијих дисидената унутар света комунизма, истраживање колеге Милетића најдиректније ће допринети укључивању резултата српске историографије у размену знања о Хладном рату. Концепт и структура докторске дисертације колеге Милетића су нови, зрело замишљени и оригинални. Фактографија коју истраживање доноси је богата и

значајним делом нова. Анализе историјских догађаја, појава и процеса су подстицајне, прецизне, поуздане и представљају темељ за свако наредно бављење сличним темама везаним за улогу дисидената у социјализму. Преиспитујући Ђиласову политичку делатност, колега Милетић је понудио свој одговор на постојећу контроверзу која ту значајну историјску личност дефинише као дисидента, опонента или конвертита. Мишљења смо да је у питању научни резултат који у свим сегментима прекорачује компилативну раван, обилује луцидним мислима, доноси богат и подстицајан научни апарат, посредно сведочи о зрелости аутора и стручној способности да се ухвати у коштац са тако захтевном темом.

Имајући све наведено у виду, имамо част да Наставном и научном већу Филозофског факултета у Београду предложимо да прихвати наше позитивно мишљење о докторској дисертацији **„Политичка делатност Милована Ђиласа 1944-1954“** колеге Александра Милетића и одобри јавну одбрану на којој ће чланови комисије изнети своје појединачне примедбе и сугестије.

У Београду
10. јула 2017.

Комисија:

Др Милан Ристовић, редовни професор
Филозофски факултет у Београду

Др Милан Терзић, научни саветник,
Институт за стратешка истраживања у Београду

Др Мира Радојевић, ванредни професор,
Филозофски факултет у Београду

Др Александар Животић, ванредни професор,
Филозофски факултет у Београду

Др Љубодраг Димић, редовни професор,
Филозофски факултет у Београду
(ментор и писац реферата)